

1.5. Інформаційні технології в діяльності органів кримінальної юстиції

В останні два десятиліття в Україні, як і в усьому світі, триває глобальний процес соціальної інформатизації¹, у тому числі – у правоохоронній діяльності. Сьогодні співробітники органів

¹ Примітка : Інформатизація – сукупність взаємопов’язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки (див. : Про Національну програму інформатизації: Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 27 – 28. – Ст. 181. Редакція від 01.08.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>).

досудового розслідування мають потребу в якісній інформаційній підтримці та високій швидкості одержання інформації, оскільки основні їх зусилля в розслідуванні, розкритті і запобіганні злочинам пов'язані з пошуком, накопиченням та зберіганням значного обсягу необхідної інформації, її оцінкою, побудовою версій та розробленням планів розслідування, складанням процесуальних та інших документів, організацією всього процесу розслідування та ін. Застосування новітніх інформаційних технологій¹ безумовно сприяє підвищенню ефективності діяльності органів досудового слідства та рівня боротьби зі злочинністю в Україні.

За останні 15-20 років активізувалися наукові дослідження проблем застосування інформаційних технологій в розкритті, розслідуванні і запобіганні злочинам². У наукових працях розглядаються, як правило, лише окремі питання використання інформаційних технологій в правоохоронній діяльності, а саме: вплив науково-технічного прогресу і процесу комп'ютеризації на роботу правоохоронних органів (без розгляду сутності і структури

¹ Примітка: Інформаційна технологія – цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування (див. : Про Національну програму інформатизації: Закон України // Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – № 27 – 28. – Ст. 181. Редакція від 01.08.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>).

² Див. : Баранов А. К. Компьютерные экспертные технологии в органах внутренних дел: учеб. пособие / А. К. Баранов, В. Ю. Карпычев, В. А. Минаев. – М. : Акад. МВД РФ, 1992. – 254 с.; Информатика и вычислительная техника в деятельности органов внутренних дел. – Ч. 4. Автоматизация решения практических задач в органах внутренних дел : учеб. пособие / под ред. В. Л. Минаева. – М. : ГУК МВД РФ, 1996. – 237 с.; Основы автоматизации управления в органах внутренних дел : учебник / под ред. В. А. Минаева, А. Л. Полежаева. – М. : Акад. МВД РФ, 1993. – 240 с.; Организация деятельности информационных работников горрайлинорганов внутренних дел : сб. материалов для занятий в системе служб. подгот. / под ред. Ю. А. Буничева. – М. : ГИЦ МВД РФ, 1995. – 232 с.; Бирюков В. В. Научные и практические основы использования компьютерных технологий для фиксации криминалистически значимой информации : монография / В. В. Бирюков / под ред. И. В. Попова. – Луганск : РИО ЛАВД, 2002. – 264 с.; Вехов В. Б. Концептуальные вопросы формирования криминалистического компьютероведения / В. Б. Вехов // Вопросы борьбы с преступностью : сб. науч. тр. / Волгоградская академия МВД России. – Волгоград : ГУ «Издатель», 2004. – С. 132 -148 та ін.

сучасних інформаційних технологій та їх окремих елементів); окремі проблеми комп'ютеризації правоохоронних органів (без комплексного врахування всіх позитивних і негативних чинників, а також реальних потреб сучасної оперативної, слідчої та експертної практики); використання під час розкриття, розслідування та запобігання злочинам інформаційних технологій, адаптованих до комп'ютерної техніки минулих поколінь (без урахування останніх розробок, що використовують злочинці); боротьба з комп'ютерними злочинами (без комплексного застосування всіх наявних криміналістичних засобів і методів та без прогнозування появи нових способів учинення злочинів, обумовлених стрімким розвитком інформаційних технологій); криміналістичне дослідження комп'ютерної інформації та засобів її обробки для вирішення завдань кримінального судочинства (лише у межах судової комп'ютерно-технічної експертизи та без урахування потреб інших видів судової експертизи) та ін.

Під час вивчення спеціальних літературних джерел криміналістичної спрямованості встановлено певну термінологічну насиченість, неузгодженість і суперечливість у використанні термінів щодо інформатизації, розроблення та використання інформаційних технологій, баз знань, інформаційно-пошукових систем та автоматизованих робочих місць у слідчій діяльності. Деякі результати наукових досліджень та розроблені методичні рекомендації певною мірою застаріли, втратили свою актуальність вже на стадії їх впровадження в практику завдяки тому, що терміни окремих розробок перевищують терміни використання окремих поколінь комп'ютерної техніки та програмних продуктів, під які адаптовані дані розробки¹.

На сьогодні основними напрямками використання інформаційних технологій у досудовому розслідуванні є створення та ведення

¹ Примітка : Зміна окремих видів програм для ЕОМ, машинних носіїв інформації, комп'ютерної техніки і засобів захисту інформації відбувається кожні 2–3 роки. Цей термін дорівнює підготовці до публікації науково-практичних посібників, методичних рекомендацій і довідкової літератури.

криміналістичних обліків, побудова суб'єктивних портретів, користування базою законодавства України та іншими базами даних. У сучасних умовах слідчим потрібні інформаційні технології для оптимізації управління процесами інформаційного забезпечення, здійснення автоматизованого пошуку відомостей щодо будь-яких об'єктів (осіб, подій, предметів та ін.), одержання формалізованих знань з усіх видів баз даних, що існують у світі, статистичного і географічного аналізу подій, пошуку окремих об'єктів і осіб та ін. Інформаційні технології надають можливість оперативного збирання, зіставлення та глибокого аналізу відомостей з різних джерел (повідомлень, результатів оперативно-розшукових заходів, допитів, адресної бази даних тощо), встановлення хронологічної послідовності подій за часом та відповідності окремих фактів, дозволяють здійснювати складання планів та схем місця події та моделювати подію злочину за допомогою комп'ютерної техніки та ін.

Використання інформаційних технологій у слідчій діяльності значно підвищує продуктивність роботи слідчих під час розслідування резонансних злочинів, учинених організованими злочинними групами. Такі технології допомагають слідчому систематизувати події, упорядкувати їх за часом, типами і значущістю, визначити мету, мотивацію і структуру організованої злочинної групи та ін.

Інформаційні технології незамінні на початковому етапі розслідування злочинів під час планування, побудови робочих версій, одержання орієнтуючої інформації, побудови діаграм, схем, таблиць, графіків, моделей та ін.¹ Вони дозволяють здійснювати фіксацію доказової інформації за допомогою цифрових засобів аудіо-, відео- та фотозйомки, проводити виміри відстаней між предметами під час огляду місця події, будувати плани і схеми місця події за допомогою загальних та спеціальних програмних продуктів та ін.

¹ Див. : Вертузаев М. С. Некоторые аспекты виртуальной разведки / М. С. Вертузаев, А. М. Вертузаев, А. М. Юрченко // Бизнес и безопасность. – 2002. – № 6. – С. 54 – 58.

Залежно від вирішуваних завдань інформаційна технологія є системою певних технічних, програмних, математичних, інформаційних, організаційно-методичних та інших засобів. Комплекс таких елементів є загальним для всіх розв'язуваних завдань та гармонійно поєднується в автоматизованих робочих місцях (АРМ) різного призначення, що є комплексами програмно-технічних засобів, призначених для автоматизації вирішення завдань певного виду.

Структура автоматизованого робочого місця співробітників органів кримінальної юстиції передбачає наявність таких компонентів: системи технічних засобів, що складається із засобів обчислювальної, комунікаційної, організаційної техніки та технічних засобів спеціального призначення; системи програмних засобів, що складається із системного (загального) і прикладного (спеціального) програмного забезпечення; системи техніко-криміналістичного, методичного та тактичного забезпечення, системи загальних та спеціальних інформаційно-довідкових баз знань та ін.

Система технічних засобів АРМ слідчого складається з комп'ютера з периферійним обладнанням та відповідним програмним забезпеченням і комплексу техніко-криміналістичних засобів виявлення, дослідження та фіксації доказової інформації. Загальне програмне забезпечення «керує» роботою комп'ютера та його окремих частин, а прикладне (спеціальне) програмне забезпечення використовується для вирішення окремих завдань.

Сучасне системне програмне забезпечення має значну кількість «вбудованих» програмних продуктів (зокрема, пакети програмних продуктів фірми Microsoft), що дозволяють користувачеві створювати власні бази даних телефонних номерів, відомостей щодо осіб, подій та предметів, кримінальних справ, процесуальних документів, доказів та ін. (зокрема, Microsoft Access), моделювати події, листуватися електронною поштою (Microsoft Mail), за мінімальний проміжок часу здійснювати запити та отримувати відомості з віддалених міст та ділянок (у т. ч. – з криміналістичних

облікових систем), будувати таблиці (Microsoft Excel), плани та схеми (Microsoft Paint) тощо. Слідчі можуть використовувати й спеціальні програмні продукти та довідково-інформаційні системи. Прикладами спеціального програмного забезпечення є система підтримки прийняття рішень «Маніяк»¹, що допомагає співробітникам карного розшуку встановити вірогідний тип імовірного злочинця під час розслідування серійних убивств, що здійснюються на сексуальному підґрунті, та ділові ігри «Слідчий», «Розслідування розбоїв» та ін.², що являють собою систему рольових ігор та рекомендацій для моделювання та дослідження можливих дій осіб залежно від їх професійної належності.

Різновидом спеціального програмного забезпечення є й автоматизовані інформаційно-пошукові системи (АПС – комплекси програмних засобів та інформаційних продуктів, призначених для збирання, зберігання, пошуку та надання інформації за запитом користувача). У спеціальній літературі їх часто називають автоматизованими робочими місцями (АРМ)³. На нашу думку, це є припустимим тому, оскільки кожна конкретна АПС та комплекси АПС створюються спеціально для вирішення певних завдань та є ключовими елементами АРМ, а інші складові АРМ (комп'ютерна техніка із системним та спеціальним програмним забезпеченням, периферійним обладнанням, комплексом техніко-криміналістичних та організаційних засобів тощо) є уніфікованими.

¹ Див. : Система поддержки принятия решений «Маньяк». – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://www.jurinfo.ru/game/game10.php>.

² Бурцева Е. В. Компьютерные технологии для органов уголовной юстиции : лаб. работы / Е. В. Бурцева, В. Н. Чернышов. – Тамбов : Изд-во ТГТУ, 2002. – 24 с.

³ Див., наприклад : Щербинин Н. С. Опыт разработки компьютерных систем, используемых при расследовании преступлений / Н. С. Щербинин, Н. С. Юмашев // Информ. бюлл. СК МВД России. – 1998. – № 2. – С. 55 – 60.; Ключникова Е. Б. Автоматизация стандартных операций с данными при помощи технологических циклов и сценариев в FUNT версии 5XX / Е. Б. Ключникова // Информатизация правоохранительных систем (ИПС-98) : материалы VII междунар. конф. – М., 1998. – Ч. 2. – С. 212 – 215; Шейфер С. А. Собирание доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы / С. А. Шейфер. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1986. – С. 12.

В криміналістичній літературі ще наприкінці минулого століття значна увага приділялася питанням розробки АРМ слідчого. Опубліковані результати досліджень щодо створення та використання в досудовому слідстві комп'ютерних програм¹, висловлені окремі пропозиції щодо їх структури і функцій², зазначено актуальність створення та ефективність використання АРМ співробітників органів внутрішніх справ³ та ін.

На сьогодні розроблені та використовуються різні АРМ слідчого, дізнавача, судового експерта, які не пов'язані між собою, але дублюють ту саму інформацію, зокрема, щодо об'єктів обліку, в різних відомствах правоохоронних органів Росії («Арсенал»⁴, «Ракурс»⁵, «Автоматизированное рабочее место следователя (дознавателя)»⁶, «Автоматизоване робоче місце експерта-криміналіста «Папілон»⁷) та України (АРМ юриста, АРМ юриста-кримінолога, «Інформаційна система – Автоматизоване робоче місце слідчого»⁸, що призначені для роботи з інформаційними базами даних (у т. ч. – обліковими відділами вогнепальної зброї та

¹ Щербинин А. И. Некоторые вопросы информатизации деятельности следственных подразделений / А. И. Щербинин, А. В. Кузнецов, С. В. Гаврилюк // Персональный компьютер на службе криминальной милиции и следствия. Возможности и перспективы. – М., 1997. – С. 38 – 44.

² Шурухнов Н. Г. Некоторые направления использования автоматизированных рабочих мест при проведении следственных действий / Н. Г. Шурухнов, Н. В. Гаврилин // Персональный компьютер на службе криминальной милиции и следствия. Возможности и перспективы. – М., 1997. – С. 45 – 49.

³ Криминалистика: учеб. для сред. проф. образования / редкол.: А. А. Закатов, Б. П. Смагоринский (отв ред.) и др. – Вологograd : ВА МВД России, 2000. – С. 121.

⁴ Компьютерные технологии в юридической деятельности / под ред. Н. С. Полевого, В. В. Крылова. – М. : БЕК, 1994. – С. 163.

⁵ Родин А. Ф. Использование компьютерных технологий в деятельности следователя / А. Ф. Родин, Б. Ф. Вехов / под ред. Б. П. Смогоринского. – Волгоград : ООП ВА МВД России, 2003. – С. 63.

⁶ Technical Sovt Group, 2003. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ts-group.ru/download.php>.

⁷ Див., наприклад : Родин А. Ф. Использование компьютерных технологий в деятельности следователя / А. Ф. Родин, Б. Ф. Вехов / под ред. проф. Б. П. Смогоринского. – Волгоград : ООП ВА МВД России, 2003. – С. 62.

⁸ Див. : Научно-производственная компания Дата Инфо. Электронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.datainfo.com.ua>.

слідів рук) за допомогою мережі Internet та оптимізації процесу оформлення процесуальних та інших документів за допомогою комп'ютерної техніки і стандартних програмних продуктів. До структури «Інформаційної системи – автоматизованого робочого місця слідчого» додатково входять методики розслідування злочинів, типові зразки постанов про призначення судових експертів та адреси експертних установ.

Створення програмних оболонок АРМ слідчого звичайно здійснюється програмістами на замовлення юристів, які часто не розуміють один одного та працюють завжди окремо (спочатку юристи розробляють масиви текстового та графічного матеріалу (модулі), а потім програмісти шляхом тривалих консультацій з ними з'ясовують для себе характер взаємодії окремих модулів програмного продукту, що розробляється, та будують його алгоритм для подальшого переведення на мову програмування). На жаль, швидкість розвитку комп'ютерної техніки і програмних продуктів значно перевищує швидкість створення спеціальних криміналістичних програмних комплексів, які в подальшому стають незатребуваними при зміні покоління комп'ютерної техніки. В деяких випадках на момент завершення роботи над програмним продуктом операційна система, до якої він був адаптований, стає застарілою та має обмежене використання¹.

Процес створення програмного продукту складається з побудови алгоритму і «переведення» його на одну з мов програмування. Операції і процедури, що є елементами алгоритмічного опису процесу, під час програмування з метою реалізації на ЕОМ записують на мові програмування, з якої за допомогою трансляторів-програм алгоритм автоматично перекладається мовою команд (операцій) конкретної ЕОМ². Отже, алгоритм є відносно

¹ Белан Н. Компьютер для юриста / Н. Белан, А. Белан // Законность. – 2002. – №3. – С. 22.

² Див. : Язык программирования / Большая Советская Энциклопедия. 1970-1977 гг. Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru>.

самостійним етапом створення програмного комплексу і може бути пізніше повторно «записаний» на сучаснішій мові програмування.

За результатами аналізу всього процесу створення інформаційних технологій для правоохоронних органів (в т. ч. АРМ) та їх окремих етапів нами було виокремлено комплекс положень, яким вони обов'язково мають відповідати для забезпечення їх тривалої дієздатності та зручності використання, а саме: відповідність алгоритму, що є основою для створення певної інформаційної технології (без алгоритму створення АРМ взагалі неможливо¹); модульність та системність (підсистеми створюються у вигляді окремих модулів за функціональним призначенням та можуть використовуватися як самостійно, так і в комплексі); адаптованість до сучасних операційних систем та інших програмних продуктів; можливість переведення на іншу мову програмування (в т. ч. на мову наступних поколінь); простота у використанні та надійність, що дозволяє слідчому, який має навички користувача ПЕОМ середнього рівня, без сторонньої допомоги використовувати АРМ слідчого.

¹ Дородницын А. А. Информатика : предмет и задачи / А. А. Дородницын // Кибернетика. Становление информатики. – М. : Наука, 1986. – С. 24.

Національна академія правових наук України

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСАДИ ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Монографія

*За редакцією
академіка НАПрН України В. Ю. Шепітька,
члена-кореспондента НАПрН України В. А. Журавля*

Харків

2017

УДК 343.98 : 001.895

ББК 67.52

І 67

Рекомендовано до друку вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 11 від 26 жовтня 2016 р.)

Рецензенти:

Коновалова В. О. – професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Степанюк Р. Л. – завідувач кафедри криміналістики та судової експертології факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

Колектив авторів:

Шепітько В. Ю. – Передмова, §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.1, 3.1, 3.2; Журавель В. А. – Передмова, §§ 1.2, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4; Авдєєва Г. К. – §§ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 2.3, 3.2, 3.3, 3.4; Білоус В. В. – §§ 2.1, 2.4; Великанов С. В. – §§ 2.5, 3.5; Гетьман Г. М. – § 2.2; Затенаський Д. В. – §§ 2.7, 2.8; Керик Л. І. – § 2.6; Павлюк Н. В. – §§ 4.2, 4.4; Резнікова О. І. – §§ 4.1, 4.4.

І 67 Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : Монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. – 260 с.

Монографію присвячено проблемам розроблення інноваційних засад техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. У роботі розкрито сутність інновацій у техніко-криміналістичному забезпеченні діяльності органів кримінальної юстиції, досліджено проблеми застосування новітніх інформаційних технологій у діяльності органів досудового розслідування, інноваційні підходи до використання спеціальних знань у правозастосовній діяльності та питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості.

Для науковців, працівників правоохоронних та судових органів, викладачів, аспірантів та студентів юридичних навчальних закладів.

ББК 67.52

© В.Ю. Шепітько, В.А. Журавель,
Г. К. Авдєєва та ін., 2017

© Вид. агенція “Апостіль”, 2017

ISBN